

DÂRÜ'L-KÜTÜBİ'L-MİSRİYYE

elleti iktenethâ Dârü'l-kütübi'l-ka-miyye münzû 'âm 1870 hattâ nihâyeti 1980 (Kahire 1987).

BİBLİYOGRAFYA :

C. Zeydan, *Târîh*, II, 461-463; Ph. Di Tirâzi, *Hazâ'inü'l-kütübi'l-'Arabiyye fi'l-hâfiqayn*, Beyrut 1947, I, 191-197; M. Zeki Ören — Kasım Çelik, *Mısır Millî Kütüphanesindeki Ocak-Şubat 1985 Kütüphanecilik Staj Raporu*, İSAM Ktp., nr. 15.505; Abdüllatif es-Süfi, *Leme'hât min târîhi'l-kitâb ve'l-mektebât*, Dimaşk 1987, s. 320-325; İzzet Yâsîn Ebû Heybe, *el-Mahtû-tâtü'l-'Arabiyye: fehârsühâ ve fihristühâ ft Cumhûriyyeti Mısır* l-'Arabiyye, Kahire 1989, s. 231-251; "Dârü'l-Kütübi'l-Misriyye", *el-Muktefâ*, II, Kahire 1951, s. 187-191; *el-Kâ-müsû'l-İslâmî*, II, 324-325; Ferid Vecdî, *DM*, VIII, 82-88; Kâzım Yaşar Kopruman, "Ali Paşa Mübârek", *DİA*, II, 434.

ALİ ES'AD ALİ RAHMI

DÂRÜ'L-KÜTÜBİ'Z-ZÂHİRİYYE

(دار الكتب الظاهرية)

Suriye'de
yazmalarıyla ünlü kütüphane.

1881'de Şam'da kurulan kütüphane, Memlûk Hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir Baybars'ın (ö. 1277) Emeviyye Camii'nin kuzeybatısına yaptırdığı Zâhiriyye Medresesi'nde faaliyete geçtiği için bu adla tanınmıştır. Kuruluşundan itibaren el-Mektebetü'l-umûmiyye, Dârü'l-kütübi'l-Arabiyye, el-Mektebetü'l-ehliyyetü'z-Zâhiriyye gibi adlar alan kütüphaneye, Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasından sonra 1947'de millî kütüphane olarak Dârü'l-kütübi'l-vataniyyetü'z-Zâhiriyye adı verilmiş ve bundan sonra kısaca Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye veya el-Mektebetü'z-Zâhiriyye şeklinde anılagelmıştır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Tâhir el-Cezâirî ve Selîm el-Buhârî gibi ilim adamları, Şam'ın çeşitli dönemlerde yaşadığı istilâ ve el değiştirmelerde yağmalanan

medreselerindeki kıymetli kitaplardan geriye kalanların da gittikçe artan bir hızla Batı müze ve kütüphanelerine kar-şırılmasına engel olabilmek için devletin yardımını sağlamaya çalışıyorlardı. Bu çabalar, 1878'de Dimaşk vilâyetine vali olarak tayin edilen Midhat Paşa zamanında semeresini verdi. Midhat Paşa, eğitim ve öğretimin gelişmesi için yeni medreseler açmak üzere Şam âlimle-rinden teşekkül eden bir cemiyet kurdu (el-Cem'iyyetü'l-hayriyye). Padişah II. Abdülhamid'in fermanı üzerine, Şam'da o zamana kadar ayakta kalabilen Zâhiriyye, Ömeriyye, Abdullah Paşa el-Azm, Süleyman Paşa el-Azm, Molla Osman el-Kürdî, Hayyâtîn, Murâdiyye, Şümeysâ-tiyye, Yagüşüyye, Evkaf ve Beytülhîtabe medreselerinde mevcut kütüphaneler-den toplanan kitaplar, Seyyid Alâeddin Âbidîn'in başkan olarak görevlendirildi-ği bu cemiyet kanalıyla Zâhiriyye Medresesi'nin bünyesindeki Baybars'ın türbesine taşındı (1879). O tarihteki sayısı 1465 olan bu kitaplar için Tâhir el-Cezâirî'nin başkanlığında yürütölen çalış-malarla kataloglar hazırlandı ve böyle-ce teşekkül eden kütüphane 1881'de el-Mektebetü'l-umûmiyye adıyla okuyucu-ya açıldı. Başlangıçta idarî bakımdan Evkaf Dairesi'ne bağlı olan kütüphane, Osmanlılar'ın çekilmesinden sonra Divânü'l-maârif'e bağlandı; daha sonra da bu ku-ruluşun el-Mecmau'l-ilmiyyü'l-Arabî adıyla bir akademiye dönüştürölmesi üzeri-ne bu akademiye devredildi (1919). Bu tarihten sonra o güne kadar ilkokul ola-rak kullanılan medrese binası da kütüp-hanenin bünyesine dahil edildi ve kuru-mun geliştirilmesi, mevcut kitap sayısı-nın satın alma, bağış, mübâdele gibi yol-larla artırılması yönüne gidildi. İlk mü-dür Tâhir el-Cezâirî ile ondan sonra ge-lenlerin büyük çabaları ve Şam'da bulu-nan bazı âlimlerin şahsî kitaplarını kütüphaneye bağışlamaları sonucu, 1928 yılında 13.000 olan kitap sayısı 1980'de 100.000 matbu ve 15.000 yazma esere ulaştı. Bu rakama birçok Doğu ve Batı dillerindeki dergileri de ilâve etmek ge-rekir. Okuyucuya ve araştırmacıya büyük imkânlar sunan Zâhiriyye Kütüphanesi'nde mevcut en eski yazma eserler, 226 (841) tarihli *Mesâ'ilü Ahmed b. Han-bel*, 255 (869) tarihli *Sünenü'n-Nesâ'i* ile 443 (1051) tarihli Süveyd b. Saîd ri-vayetiyle gelen *el-Muvaftâ*'dır. Kütüp-hanede ayrıca, el-Mecmau'l-ilmiyyü'l-Arabî'nin üyelerinden Ahmed Teymur

Paşa'nın bağışladığı 482 adet altın, gü-müş ve bakır sikke ile bazı değerli yû-züklerden oluşan bir koleksiyon da bu-lunmakta ve türbe kısmında teşhir edil-mektedir.

el-Mecmau'l-ilmiyyü'l-Arabî, Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye'nin modern usullerle düzenlenmesi ve eserlerin yeniden ka-taloglanması için kütüphanecilik tahsil etmek üzere Avrupa'ya elemanlar gön-derdi. Bunlardan Yûsuf el-Uş 1935'te müdür olunca kütüphanenin düzeninde önemli değişikliklere giderek iki okuma salonu yaptırdı ve birini genel okuyucu-larla öğrencilere, diğerini ise "telif salo-nu" adıyla müellif ve araştırmacılara tah-sis etti. Bu arada eser isimlerine, müel-lif isimlerine ve konulara göre tertip-lenmiş ayrıntılı kataloglarla "Tasnifü'l-ulûm ve'l-maârifü'l-Arabiyye" adıyla İslâmî Arabî ilimlerin tasnifine dair bir mü-racaat kitabı hazırlatarak okuyucuların hizmetine sundu. Kataloglar hazırlanır-ken kitapların konuları on sekiz ana ve elli üç tâli gruba ayrıldı; meselâ Kur'ân-ı Kerîm ana grubuna mushaflar, kıraat kitapları, tefsir mukaddimeleri gibi tâli gruplar dahil edildi. Kitaplar raflara di-zilirken de yerden tasarruf imkânı sağ-layan ebatlara göre yerleştirme sistemi benimsendi ve her kitaba bir rumuzla bir numara verilip kartlarına işlendi.

Bugün Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye'deki bütün yazmalar, nâdir eserler ve mü-kerrer kitaplarla Suriye'de basılmış olan-lar, 1984'te kurulan Suriye millî kütüp-hanesi Mektebetü'l-Esedi'l-vataniyye'ye nakledilmiş durumdadır. Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye'de kalan kitapların sa-yısı 70.000 civarındadır. Şehrin merkezi olan Emevîler Meydanı'ndaki büyük bir binaya yerleşen ve Suriye hükümetinin birçok yönden desteğiyle kurulan mo-dern tesisleriyle okuyucuya ve araştı-rmacıya hizmet bakımından en yüksek seviyeye çıkmayı hedefleyen Mektebe-tü'l-Esedi'l-vataniyye tamamen Zâhiriyye Kütüphanesi'nin koleksiyonlarına, özel-likle Arapça eserlere dayanmaktadır. Yı-pıranan nâdir kitapların hepsi onarılmış, ayrıca yazma eserlerin tamamı burada mikrofilme çekilmiştir. Bu arada bazı yabancı dillerdeki kitaplar da Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye'den buraya taşınmıştır. Bunlardan başka Mektebetü'l-Esedi'l-vataniyye, millî kütüphane olmasından ötürü ticaret amacını taşısın veya taşı-masın Suriye'de basılan her monografi-den beş nüsha ve her kitap serisinden yirmi nüsha edinmekte, ayrıca resmî neş-

Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye - Şam / Suriye

riyatı da toplamaktadır. Koleksiyonlardaki nâvide olmayan yayınların tamamı okuyucuya ödünç verilmektedir. Kütüphanenin birkaç büyük okuma salonunun yanında ayrıca tiyatro-sinema ve mikrofilm salonları, yazma eserlerle periyodiklere ayrılmış özel odaları ve iyi donanmış bir mikrofilm laboratuvarı bulunmaktadır. Kütüphanenin bibliyografya servisi biri monografiler, diğeri periyodikler için olmak üzere iki ayrı neşriyat yapar. 1984 yılını da ihtiva etmek üzere 1985'te basılan Suriye millî bibliyografyası, milletlerarası Dewey Onlu Tasnif-Sistemi'ne göre hazırlanmış olup her monografinin başlığını, yazar veya nâşirinin adını, konusunu ve baskı yeri ile tarihini vermektedir. 1986'dan bu yana da (Suriye'de basılan süreli yayınların bibliyografyası) çıkmaktadır.

Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye'deki yazmalarla ilgili ilk katalog Yûsuf el-Uş tarafından hazırlanmış (1947) ve tarih kitaplarıyla ilgili bu katalogu daha sonraki yıllarda diğerleri takip etmiştir. *Fihrisü mahtûâtî Dâri'l-kütübi'z-Zâhiriyye* ana başlığıyla yayımlanan belli başlı kataloglar, ilgili oldukları dalları gösteren alt başlıkları ile şunlardır: *‘Ulûmü'l-Kur’ân* (1962, haz. İzzet Hasan); *el-Fıkhü's-Şâfi'î* (1963, haz. Abdülğanî ed-Dakr); *eş-Şi'r* (1964, haz. İzzet Hasan); *et-Tıb ve's-şaydele* (1969, haz. Sâmî Halef Hamârne); *‘İlmü'l-hey'e ve mülhakâtüh* (1969, haz. İbrâhim el-Hürî); *el-Muntehab min mahtûâtî'l-hadis* (1970, haz. M. Nâsirüddin el-Elbânî); *el-Felsefe ve'l-manûk ve âdâbü'l-bahş* (1970, haz. Abdülhamîd Hasan); *el-Coğrafyâ ve mülhakâtühâ* (1970, haz. İbrâhim el-Hürî); *er-Riyâziyyât* (1973, haz. M. Salâh el-Âidî); *et-Târîh ve mülhakâtüh* (I-II, 1393/1973, haz. Hâlid er-Reyyân); *‘Ulûmü'l-lugâti'l-‘Arabiyye: en-Nahv* (1973, haz. Esmâ el-Hımsî); *‘Ulûmü'l-lugâti'l-‘Arabiyye: el-Luğa - el-Belâğa - el-‘Arûz-eş-Şarf* (1393/1973, haz. Esmâ el-Hımsî); *et-Taşavvuf* (I-II, 1398/1978, haz. Riyâz el-Mâlih); *el-‘Ulûm ve'l-fünûnü'l-muhtelif* (1400/1980, haz. Mustafa Saîd es-Sabbâğ); *el-Fıkhü'l-Haneffî* (I-II, 1401/1980-1981, haz. M. Mutî el-Hâfiz); *et-Tıb ve's-şaydele* (I-II, 1401/1981, haz. Salâh Muhammed el-Hayemî); *el-Edeb* (I-II, 1402/1982, haz. Riyâz Abdülhamîd Murad); *‘Ulûmü'l-Kur’ânî'l-Kerîm* (1983, haz. Salâh Muhammed el-Hayemî); *el-Mecâmîc* (I-II, 1984-1986, haz. Yâsîn Muhammed es-Sevâs). Ayrıca *el-Fihrisü'l-‘âm li-mahtûâtî Dâri'l-kü-*

tübi'z-Zâhiriyye (1987, haz. Salâh Muhammed el-Hayemî) adıyla bir de genel katalog hazırlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Nuaymî, *ed-Dâris fi târîhi'l-medâris*, Dimaşk 1988, s. 348-359; Ph. Di Tirâzi, *Ḥazâ'inü'l-kütübi'l-‘Arabiyye fi'l-ḥâfıkayn*, Beyrut 1947, I, 130-137; Esmâ el-Hımsî, *el-Medresetü'z-Zâhiriyye: Dârü'l-kütübi'l-vaṭaniyye*, Dimaşk 1387/1967, s. 9, 10, 14, 19, 21, 35, 36, 64-65, 66-67, 68; C. Zeydan, *Âdâb*, II, 478-481; Muhammed Kürd Ali, *Ḥuṭatü's-Şâm*, Dimaşk 1403/1983, III, 199-202; E. C. Filstrup, "The Syrian National Library", *International Associations of Orientalist Librarians*, Michigan 1986, s. 18-19; Abdülâtîf es-Süfî, *Lemeḥât min târîhi'l-kitâb ve'l-mektebât*, Dimaşk 1987, s. 339-348; İzzeddin et-Tenûhî, "Ḥaḫletü Dâri'l-Kütübi'z-Zâhiriyye", *MMİAdm*, XV/9-10 (1937), s. 379-387; Yûsuf el-Uş, "et-Tanzîmâtü'l-cedîde li-Dâri'l-Kütübi'z-Zâhiriyye", a.e., s. 391-393; Ahmed el-Cündî, "Dârü'l-kütübi'l-vaṭaniyyeti'z-Zâhiriyye fi Dimaşk", *el-Mecelletü'l-‘Arabiyye*, IV/8, Riyad 1980, s. 106-107.

TÂLİB YÂZİCİ

DÂRÜ'L-MAHFUZÂTÎ'L-UMÛMÎYYE

(دارالمحفوظات العمومية)

Mısır devlet arşivi.

XVI. yüzyılın başından günümüze kadar Mısır hükümetlerinin idarî arşiv malzemelerini ihtiva eder. Bu arşiv önce Kahire Kalesi'nde Defterhâne denilen özel binada, daha sonra bir bölümü Âbidîn Sarayı'nın bazı binalarında muhafaza edildi. Mısır'ın 1517'de Osmanlılar tarafından fethinden itibaren Mısır eyaletinin ve divanının belge, kayıt, defter ve sicillerini saklayan ve XIX. yüzyıl başlarında Kavalalı Mehmed Ali Paşa ve halefleri devirlerinde muhtar bir vilâyet hüviyetini kazanan Mısır'ın devlet kuruluşlarının ve taşra teşkilâtının arşiv malzemelerini bünyesinde toplayan bir müessese idi. XIX ve XX. yüzyıl boyunca Mısır bürokrasisinde oluşan evrakın önemli bölümü Kahire'de Âbidîn Sarayı'nda konurdu.

Osmanlı fethinden itibaren Kahire Kalesi'nde Mısır eyalet arşivinin muhafaza edildiği bir defterhâne teşekkül etmiş ve buraya eyaletin arazi kayıt defterleri, ocakların tayin ve maaş sicilleri, resmî yazışmalar, İstanbul'dan gelen emirler, fermanlar, beratlar, Mısır valilerinin emirleri, malları müsâdere edilen görevlilerin evrakı konulmuştu. Ayrıca Defterhâne'ye Memlûkler dönemine ait az sayıda belge ve sicil de intikal etmişti. Ancak bunların tamamı bugüne ulaşmadı. Defterhâne 1235 (1820) yılında büyük bir yangın geçirdi ve birçok malzeme yok

oldu. Osmanlı ferman ve emirlerini ihtiva eden defterlerin önemli bir kısmı da bu yangından etkilendi. Yangından kurtarılabilen malzemeleri toplayıp Mısır arşivini yeniden düzenlemek için Mehmed Ali Paşa tarafından kalede yeni bir defterhâne binası yaptırıldı. Binanın inşası Zilkade 1244'te (Mayıs 1829) bitirildi. Tek katlı, kesme taştan kırk bir depoyu ihtiva eden, sağlam duvarları, iç avluya bakan pencereleriyle yeni defterhâne tehlikelere karşı muhkem bir bina olarak inşa edilmişti. Kapsındaki 1244 tarihli kitabesinin bir beytinde, "Mısır defterlerinin hıfzı için yaptırdı / İşte bak böyle metin nâdire defterhâne" ibaresi yer alır. Defterhâne'nin eski bir mezarlığın yerinde veya Baybars'ın inşa ettirdiği dârüladî mahallinde yaptırıldığı rivayet edilir.

İdarî yazışmalarda, diğer dairelerdeki ve taşradaki arşiv servislerinden ayrılmak maksadıyla burası için Defterhâne-i Umûmiyye adı kullanıldı. Yeni Defterhâne'nin idaresi, Hoca Hannâ tarafından hazırlanan 19 Ocak 1830 tarihli ilk nizamnâmesine göre (*el-Vekâyi'u'l-Mısrîyye*, 17 Şâban 1245/11 Şubat 1830) bir emine verildi. İlk emin Râgıb Efendi oldu. Onun emrinde bir başkâtip ve altı kısım şefi ile çeşitli memurlar görevlendirildi; bütün personel 100 kişi civarındaydı. Bu altı kısım Aşağı Mısır, Orta Mısır, Yukarı Mısır, devletin idarî kısmı, kabul, tevzi ve tasnif kısmı, personel ve muhasebe bölümlerinden oluşuyordu. Hariciye Nezâreti dışında bütün nezâretler yazışmalarını arşiv idaresine teslim etmekle yükümlüydüler. Ayrıca taşra yönetimleri de arşivlerini belli bir süre sonra Defterhâne'ye gönderdi. Mehmed Ali Paşa'nın arşiv reformu sıkı bir merkezleşme politikası güttü.

Daha sonraki yıllarda Defterhâne-i Mısıriyye ve Dârü'l-mahfuzâtî'l-Mısrîyye de denilen Mısır arşivi önce Dahiliye Nezâreti'ne, ardından Maliye Nezâreti'ne bağlandı (17 Nisan 1905). Tapu kadastro, nüfus, askere alma kayıtları, Mısır halkının bütün doğum ve ölüm sicilleri burada saklandı.

7 Zilhicce 1262'de (26 Kasım 1846) arşiv idaresinin bağlanacağı esasları ortaya koyan ayrıntılı bir kanun çıkarıldı. Bu kanun Defterhâne-i Umûmiyye'de devamlı saklanacak belgeler ve kayıtlarla değişen süreler sonunda ayıklanacak olanlar hakkında hükümler getirdi. Sürekli muhafaza edilecekler Mısır valilerinin emirleri, nizamnâme ve kanunlar,